

Dragana M. Đorđević, *Uvod u klasičnu arapsku leksikografiju (VIII–XVIII vek)* (Beograd: Univerzitet u Beogradu – Filološki fakultet, 2024, 132 str.)

Приказала **Марија С. Ђинђић**, Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, 11000 Београд, Србија, marija.djindjic@isj.sanu.ac.rs

 <https://orcid.org/0000-0003-0217-7216>

Као плод вишегодишњег труда арабисте проф. др Драгане Ђорђевић са Филолошког факултета у Београду, објављена је књига под насловом *Uvod u klasičnu arapsku leksikografiju (VIII–XVIII vek)*. С обзиром на то да годинама држи предмет *Арапска лексикографија* на мастер академским студијама на Филолошком факултету Универзитета у Београду, као и на чињеницу да је део научничке пажње посветила лексикографско-лексиколошким истраживањима арапског језика у неколико научних радова, Драгана Ђорђевић била је у могућности да својом студијом пружи јединствен, стручан и компетентан увид у комплексну арапску историјску лексикографску тематику.

Рани почеци граматичких и лексикографских проучавања арапског језика произашли су из потребе да сви преобраћеници правилно схвате значење Курана, с обзиром на чињеницу да су се њихови језици разликовали од арапског, док с друге стране ни самим Арапима бројне речи и изрази из Курана нису били јасни. Развојна фаза арапске лексикографије прешла је дуг пут кодификације, која је резултирала настанком различитих речника и различитих модела организације речничких чланака који се први пут системски анализирају и обрађују у српској арабистици. Анализом је обухваћен развој класичне арапске средњовековне лексикографије и то десет векова, од појаве првих важнијих речника у средњем веку до краја 18. века. У монографији се уз представљање досадашњих резултата из стручне литературе посвећене арапској лексикографији представљају и нови ауторкини закључци у вези са анализом речника.

На почетку књиге налази се предговор, након чега следи осам поглавља: 1. Развој класичне арапске лексикографије; 2. Класификација и периодизација класичних арапских речника; 3. Предметно-тематски речници; 4. Општејезични речници; 4.1. Пермутативни речници; 4.1.1. Фонетско-пермутативни речници;

4.1.2. Алфabetско-пермутативни речници; 4.2. Алфabetски речници; 4.3. Римовани речници; 5. Двојезични и вишејезични речници арапског језика класичне епохе; 5.1. Сирско-арапски речници; 5.2. Хебрејско-арапски речници; 5.3. Коптско-арапски речници; 5.4. Берберско-арапски речници; 5.5. Етиопско-арапски речници; 5.6. Персијско-арапски речници; 5.7. Турско-арапски речници; 5.8. Значај арапских двојезичних и вишејезичних речника класичне епохе; 6. Закључна разматрања; 7. Литература; 8. Извори.

Уводна поглавља посвећена су развоју арапске лексикографије, као и њеном посебном односу са граматиком и теологијом. Затим, пажња је посвећена одређивању типологије класичних арапских речника у односу на опште и арабистичке приступе класификацији речника класичне епохе. Централни део монографије посвећен је анализи једнојезичних и предметнотематских речника, на основу најрепрезентативнијих класичних арапских лексикографских достигнућа у критичким издањима. Анализом је обухваћена лексичка грађа, макроструктура, микроструктура, као и њихов однос према осталим речницима исте типологије. Код сваког типа речника анализирана су најмање два речника из угла њихове практичне намене (на пример, за предметно-тематске речнике Ибн Кутејбин речник *Tafsīr ġarīb al-Qur'ān* – „Тумачење необичних речи у Курану” и Сиџистанијев *Nuzhat al-qulūb fī ġarīb al-Qur'ān* – „Шетња срца по необичним речима у Курану”; за римоване речнике Џаухаријев *Al-Ṣaḥāḥ* и речници Ибн Мензура *Lisān al- 'Arab* – „Језик Арапа” и Фирузабадијев *al-Qāmūs al-muḥīṭ* – „Огромни океан”; за фонетско-пермутативне речнике Халилов речник *Kitāb al-'aun* и речник Ибн Сиде *al-Muḥkam wa al-muḥīṭ al-'a'zam* – „Стручан и велики океан”; за алфabetске речнике Ибн Фарисов речник *Maqāyīs al-luġa* и Замахшаријев речник *'Asās al-balāġa* – „Основи реторике”), макроструктуре и микроструктуре уз критички осврт на закључке претходних истраживача, затим је извршена детаљнија упоредна анализа ових двају структура. На основу овакве анализе читалац се упознаје са изузетно сложеном макроструктуром арапских речника овога периода, посебно са сегментом макроструктура који се односи на поредак (редослед) одредница с обзиром на различите коренске принципе организације речника.

Први лексикографи су користили велики број макроструктура које су укључивале различита решења у вези са поретком одредница, а што се тиче грађе изворе је представљао корпус ране арапске лексикографије који се базирао на преисламској поезији, Курану и хадисима. Неколико начина организације редоследа одредница задржало се све до деветнаестог века, након чега је коришћен само азбучни коренски распоред. Током векова арапска лексикографија је претрпела квантитативне и квалитативне промене, посебно у организацији, уређењу поретка, односно редоследа одредница: фонетски заснован азбучни редослед са пермутацијом корена, нормалан азбучни редослед са пермутацијом корена, римовани распоред према последњем коренском сугласнику, обичан азбучни коренски распоред, комбинације тих распореда и сл.

У вези са овом значајном и сложеном темом о арапским речницима, односно веома сложеном макроструктуром арапских речника, ауторка даје систематски

класификован преглед и анализу одредница у поглављима посвећеним пермутативним речницима, фонетско-пермутативним речницима, алфabetско-пермутативним речницима, алфabetским речницима и римованим речницима.

Када је у питању микроструктура, књига пружа увид у њен хронолошки развој и напредак код различитих разматраних класичних арапских речника. Напредак се односи на бројне елементе микроструктуре: развој тумачења, односно дефинисања лема са информацијама о семантичком садржају и употреби одредничке речи, то јест појединих њених значења, развијање граматичких информација, побољшање коренске основе и лематизације и сл. Даље, кроз анализу се указује на утицај који је арапска лексикографија имала на учење арапског у областима морфологије, синтаксе и семантике, затим на повезаност граматичких и лексикографских проучавања и нераскидиву везу између теолошких и филолошких дисциплина, као и на допринос који су дали арапски лексикографи у грађењу терминологије и терминосистема. Из ширег угла гледано, наглашава се централна улога Курана и поезије за богато и разноврсно лексикографско стварање.

Посебно поглавље бави се арапском двојезичном и вишејезичном лексикографијом насталом у класичном периоду на територијама које се могу окарактерисати као део арапскоисламског цивилизацијског круга, чиме се употпуњује слика о значају класичне арапске лексикографије и њеном утицају на лексикографске праксе неарапских народа.

Уз све наведено, ова књига читаоцу имплицитно пружа и инвентар бројних лексикографских термина, попут *kitāb*, *mu'ǧam*, *tubawwab*, *muǧannas*, *niẓām al-'alfbā'iyya al-tadwīriyya*, *al-maǧaz*, *al-kināya*, *ma'rūf*, *sullam*, *al-luǧa*, *qāmūs*, *al-madrasa al-'ulā*, *al-madrasa al-tāniya*, *al-madrasa al-tāliṭa*, *al-madrasa al-rābi'a*, *madrāsāt al-taqlībāt* и сл.

Ово је прва монографија код нас која се фокусира на развој и примену структуре речничког чланка, као и на анализу речничке грађе из разматраних арапских речника са навођењем изабраних релевантних примера. Уз анализу микроструктуре и макроструктуре речника детаљно се анализирају дијахронијски развој структуре речничког чланка, његови најважнији елементи, типичне грешке у речничкој обради, као и њихова конкретна примена. Ауторка истиче велики значај критичких издања историјских речника којима је олакшано истраживање класичног периода арапске лексикографије у модерно време. Такође, анализа често подразумева савремене лексикографске поступке у анализи речника уз оправдану ауторкину ограду да њих треба примењивати с опрезом.

Овом монографијом је уједно скренута пажња на арапске речнике као ризницу лексичког блага и разноврсних културолошких података о историји арапског народа, а њен циљ је и упознавање студената арабистике, арабиста, оријенталиста и лингвиста уопште с развојем лексикографских идеја и концепција у арапској лингвистици од 8. до 18. века. Основни, а неписани задатак универзитетских професора јесте писање литературе релевантне за предмет који држе, те је овом монографијом тај задатак и испуњен.